

Indledning

En sorgens dagbog er ikke nogen almindelig bog. I en vis forstand er det slet ikke nogen bog, men snarere en beskrivelse af en tapper mands lidenskabelige forsøg på at håndtere sin lidelse og analysere den for at nå til en dybere forståelse af, hvad der kræves af os, som må leve dette liv med udsigt til smerte og sorg ved at miste dem, vi elsker. Sandheden er, at meget få mænd kunne have skrevet denne bog, og endnu mere sandt er det, at endnu færre mænd ville have valgt at gøre det, selv om de kunne, og at endnu færre igen ville have vovet at lade den udgive, hvis de havde skrevet den.

Min stedfar, C. S. Lewis, havde i en tidligere bog behandlet lidelsens problem (*The Problem of Pain*, 1940), og lidelsen var ham allerede da ikke ubekendt. Som barn havde han lidt den store sorg i en alder af kun ni år at miste sin mor. Han havde også senere måttet sørge over tabet af venner, som enten havde mistet livet i kamp i første verdenskrig eller var døde af uhelbredelig sygdom.

Lewis havde også skrevet om de store digtere og deres oder til kærlighedens pris, men hverken hans lærdom

eller hans erfaringer havde været i stand til at forberede ham på kombinationen af den store kærlighed og dens modpol, det store tab; den jublende glæde ved at finde og vinde den mage, som Gud har bestemt for os, efterfulgt af det knusende slag, tabet, som er Satans korrumpning af den store gave, som det er at elske og blive elsket.

Når man refererer til denne bog, er man ofte tilbøjelig til at udelade, enten uafvidende eller af ren dovenskab, den ubestemte artikel i begyndelsen af titlen. Men dette må ikke overses, for titlen i dens helhed udgør en fuldstændig og præcis beskrivelse af, hvad denne bog er, og udtrykker derved dens sande værdi. Havde Lewis kaldt bogen ”Sorgens dagbog”, ville det have signaleret noget generelt og uspecifikt; en akademisk tilgang til sorgen, som næppe vil være til den store gavn for den, som helt konkret oplever at miste den elskede eller står i begreb med at opleve det.

Bogen, som den er, er en stærk og autentisk beretning om en lærd mands forsøg på at tage livet med og ultimativt besejre den følelsesmæssige lammelse, som hans livs mest sønderknusende sorg har hensat ham i.

Det, der gør *En sorgens dagbog* til noget ganske særligt, er, at forfatteren var en ganske usædvanlig mand, og at den kvinde, han sørger over, var en ganske usædvanlig kvinde. De var begge forfattere, de var begge dygtige

akademikere, og de var begge overbeviste kristne. Dermed ophører lighederne så også. Det vil altid være en kilde til fascination for mig, hvordan Gud kan tage to mennesker, der på så mange måder er vidt forskellige, og forene dem i den åndelige homogenitet, som ægteskabet udgør.

Jack (C. S. Lewis) var en mand, hvis lærdom og intellektuelle evner isolerede ham fra store dele af menneskeheden. Der var kun ganske få af hans akademiske kolleger, som var i stand til at holde trit med ham i en samtale eller en debat, og de, som kunne, følte sig uvilkårligt draget imod hinanden og kom til at danne en lille, fast sammentømret gruppe, der blev kendt som ”The Inklings”, og som har efterladt sig en rig litterær arv. Blandt dem, der deltog i gruppens uformelle møder, kan nævnes J. R. R. Tolkien, John Wain, Roger Lancelyn-Green og Neville Coghill.

Helen Joy Gresham (født Davidman), der omtales som ”H.” i bogen, var måske den eneste kvinde i Jacks bekendtskabskreds, som ikke på nogen måde stod tilbage for ham intellektuelt, og som var lige så belæst og bredt uddannet som han selv. Dertil kom, at de begge havde klæbehjerne. Jack glemte aldrig noget, han havde læst, og det gjorde Helen heller ikke.

Jack voksede op i et miljø, der bedst kan beskrives som

en blanding af irsk middelklasse (han stammede fra Belfast, hvor hans far arbejdede som advokat ved den laveste retsinstans) og engelsk ditto. Det var i begyndelsen af det tyvende århundrede, hvor unge mænd i Storbritannien stadig blev opdraget i begreber og idealer som personlig ære, fuldstændig ordholdenhed, ridderlighed og gode manerer, og det med større ihærdighed end opdragelsen i nogen anden form for livsanskuelse. Bøger af E. Nesbit, Sir Walter Scott og måske også Rudyard Kipling er gennemsyrede af de standarder, Jack fik indterpet som ung.

Min mor, derimod, kom fra en baggrund, som dårligt kunne være mere forskellig fra Jacks. Som datter af to jødiske andengenerationsindvandrere fra den lavere middelklasse – hendes far stammede fra Ukraine og hendes mor fra Polen – var hun født og opvokset i Bronx i New York City. De eneste slående ligheder mellem de to i deres ungdom er, at de begge var i besiddelse af et højt usædvanligt intellekt, kombineret med akademisk flair og fotografisk hukommelse. Desuden kom de begge til Kristus ad den lange og svære vej, som fører fra ateisme til agnosticisme og videre via teismen til kristendommen, og de oplevede begge en usædvanlig succes på deres vej gennem universitetet. Jacks karriere blev afbrudt af militærtjeneste for konge og fædreland under første

verdenskrig, og min mors ditto af politisk aktivisme og ægteskab.

Der er blevet skrevet meget, både fiktivt og faktisk (nogle gange udgiver det ene sig for det andet), om deres liv og deres møde og deres ægteskab, men det vigtigste ved deres historie i forbindelse med denne bog er en helt enkel anerkendelse af den store kærlighed, der voksede frem imellem dem, indtil den udgjorde en næsten synlig lysglans. Det var, som om de vandrede sammen i et stråleskær, der udgik fra deres fuldkomne enhed.

Hvis man vil forstå bare noget af den lidelse, som denne bog indeholder, og det mod, den vidner om, må vi først anerkende dette vældige kærlighedsbånd imellem de to. Som dreng blev jeg vidne til, hvordan disse to usædvanlige mennesker på en usædvanlig måde fandt sammen, først som venner, derefter som mand og hustru og til sidst som elskende. Jeg følte del i venskabet og var naturligvis også en del af ægteskabet, men kærligheden havde jeg ingen del i. Dermed mener jeg ikke, at Jack og min mor på nogen måde bevidst lukkede mig ude, men snarere, at deres kærlighed var noget, som jeg ikke kunne og ikke skulle tage del i.

I mine tidlige teenageår stod jeg således på sidelinjen og oplevede, hvordan kærligheden mellem de to voksede, og jeg glædede mig uvilkårligt på deres vegne. Glæden

var dog iblandet både melankoli og frygt, for jeg vidste, ligesom mor og Jack vidste det, at denne lykkelige tid ville blive kort og måtte ende i sorg.

På det tidspunkt havde jeg endnu ikke fuldt ud erkendt, at alle menneskelige relationer må ende i lidelse – det er den betaling, som Satan takket være vores ufuldkommenhed kan afkræve os for kærlighedens privilegium. Da mor døde, kom ungdommens modstandskraft mig til gode. Jeg kunne endnu se frem til at finde andre at elske, men dermed selvfølgelig også til senere at miste dem eller udsætte dem for et tab. For Jack derimod var dette afslutningen på alt det, som livet så længe havde nægtet ham og derpå kortvarigt ladet ham nyde, men også ladet ham håbe forgæves på. For Jack var der intet håb (og jeg ser det vel også selv kun som i en tåge) om solbeskinnede enge og liv og latter i fremtiden. Jeg havde Jack at læne mig til, men stakkels Jack havde kun mig.

Jeg har altid længtes efter en lejlighed til at anholde en detalje i denne bog, som beror på en misforståelse. Jack taler om, at når han nævnede min mor, syntes det altid at gøre mig pinligt berørt, som om han havde sagt noget indiskret. Han forstod – højst usædvanligt for ham – ikke min reaktion. Jeg var fjorten, da min mor døde, og på det tidspunkt var jeg på mange måder et produkt af mine syv år i det britiske skolesystem. Den vigtigste lek-

tie, jeg lærte gennem de syv år, var, at den største skam, der kunne overgå mig, var, hvis jeg kom til at græde i andres påsyn. Britiske drenge græder simpelthen ikke. Samtidig vidste jeg, at hvis Jack begyndte at tale til mig om mor, ville jeg hurtigt bryde hulkende sammen, og endnu værre: det ville han også. Dette var årsagen til min reaktion. Det tog mig næsten tredive år at lære at græde uden at føle mig skamfuld.

I denne bog møder læseren en mand, der står følelsesmæssigt nøgen i sit eget Getsemane. Den blotlægger pinen og tomheden i en sorg så stor, som de fleste af os aldrig vil opleve den, for jo større kærlighed, jo større sorg, og jo stærkere tro, jo mere voldsomt vil Satans stormløb blive.

Mens Jack vred sig under den følelsesmæssige smerte ved tabet af min mor, var han endnu mærket af den mentale belastning ved gennem tre år at have levet i vedvarende frygt for at miste hende. Samtidig var han fysisk belastet af knogleskørhed og andre dårligdomme og af ren og skær udmattelse af den konstante omsorg for min mor gennem de sidste uger af hendes liv. I sit sind og hele sit væsen var han undergivet belastninger så voldsomme, at mangan mindre stærk mand ville være brudt sammen. I denne situation valgte han så at føre dagbog over sine tanker og reaktioner for om muligt at

skabe orden og mening i det hvirvlende kaos af tanker og følelser, der fyldte hans sind. Da han skrev denne dagbog, havde han ingen hensigter om at lade den udgive, men da han læste det hele igennem på et senere tidspunkt, faldt det ham ind, at det måske kunne være til nogen hjælp for andre, som på lignende måde var kastet ud i det følelsesmæssige kaos, som sorgen påtvinger os. Denne bog blev først udgivet under pseudonymet N. W. Clerk. I sin brutale ærlighed og ubesmykkede enkelhed besidder bogen en sjælden kraft: den ufortrødne sandheds kraft.

For fuldt ud at lodde dybden i Jacks sorg tror jeg, det er vigtigt at kende lidt mere til omstændighederne omkring mødet mellem Jack og min mor og deres efterfølgende forhold. Min mor og far (forfatteren W. L. Gresham) var begge højt begavede og talentfulde mennesker, og de oplevede mange konflikter og vanskeligheder i deres ægteskab. Mor var opdraget som ateist og tilsluttede sig i sin ungdom kommunismen. Hendes medfødte begavelse tillod hende dog ikke længe at lade sig bedrage af denne forlorne filosofi, og hun begyndte (på det tidspunkt gift med min far) at søge efter et mindre opstølt og mere virkelighedstro alternativ.

Under sin læsning af en lang række forfattere stiftede hun bekendtskab med nogle skrifter af den engelske for-

fatter C. S. Lewis. Gennem disse blev hun opmærksom på, at der under den tynde menneskelige fernis, som verdens forskellige kirkeinstitutioner udgør, lå en sandhed så virkelig og frisk og ufordærvet, at den reducerer alle menneskets sindrigt udtænkte filosofier til aske. Samtidig følte hun, at hun i disse skrifter blev konfronteret med en hidtil uset og uforlignelig tankens klarhed. Som alle nye troende havde hun spørgsmål, og derfor skrev hun til forfatteren. Jack lagde straks mærke til hendes breve, for de vidnede om min mors usædvanligt skarpe sind, og de to begyndte jævnlige at udveksle breve.

I 1952 arbejdede mor på en bog om De ti bud (*Smoke on the Mountain*, Westminster Press 1953), og under sin rekonvalescens efter alvorlig sygdom rejste hun til England, fast besluttet på at diskutere manuskriptet med C. S. Lewis. Som ven og rådgiver var han trofastheden selv, og det samme skal siges om hans bror W. H. Lewis, som var historiker og selv en dygtig forfatter.

Da hun kom tilbage til Amerika (nu som en ivrig anglofil), opdagede min mor, at hendes ægteskab med min far var forbi. Efter skilsmissen flygtede hun til England sammen med mig og min bror. Vi boede en tid lang i London, og selv om der stadig blev udvekslet breve, kom Jack ikke ligefrem og besøgte os. Han kom i det hele taget sjældent til London, for han holdt ikke af at

opholde sig der, og hans forhold til min mor var på det tidspunkt blot et intellektuelt venskab, selv om vi også ligesom så mange andre modtog en betydelig økonomisk hjælp fra hans godgørende fond.

Mor fandt London deprimerende og længtes efter at komme tættere på sine venner i Oxford, deriblandt Jack, hans bror 'Warnie' og Kay og Austin Farrer med flere. Jeg tror, det er for enkelt og for meget af en efterrationalisering at sige, at hun først og fremmest flyttede for at komme nærmere på Jack, men det har uden tvivl vejet tungt.

Vores korte ophold i Headington lige uden for Oxford syntes at indeholde et løfte om så meget godt. Vi fik jævnlige besøg af gode venner og lagde hus til mange livlige, intellektuelle samtaler og diskussioner. Samtidig begyndte forholdet mellem Jack og min mor at udvikle sig til noget andet og mere.

Jeg tror, Jack strittede imod, da han mærkede, at han var ved at udvikle et stærkt følelsesmæssigt bånd til min mor, måske mest fordi han følte det så fremmed for sin egen natur. Deres platoniske venskab passede ham på en måde så godt og skabte ingen bølger på hans tilværelses blikstille overflade. Snart blev han dog tvunget til ikke bare at erkende og anerkende sine følelser, men også til

åbent at erklære hende sin kærlighed, da det pludselig gik op for ham, at han måske snart ville miste hende.

Det forekommer på en måde så grusomt, at hendes død lod vente så længe på sig, at hans kærlighed til hende nåede at modnes så fuldt ud, at hun kom til at fylde hans verden som den største gave, Gud nogensinde havde givet ham, hvorefter hun gik bort og lod ham alene tilbage i det nye univers, hendes nærvær havde ført ham ind i.

Når Jack i denne bog udmaler sine lidelser for os, opdager mange af os, at vi ved præcis, hvad han taler om. De af os, som har været det samme igennem, eller som gennemgår det, mens vi læser, kan konstatere, at vi ikke er så fuldstændig alene om denne lidelse, som vi troede.

C. S. Lewis, der har sat så mange indlysende rigtige tanker på skrift; tænkeren, hvis store klarsyn og knivskarpe formuleringer har sat så meget på plads for sine læsere; dette stærke og beslutsomme kristne menneske – han har også været nedsunket i et dybt mørke af forvirrende tanker og følelser, hvor han fortvivlet har måttet gribe ud efter noget at støtte sig til, noget der kunne redde ham op af sorgens dybe, mørke afgrund. Hvor ville jeg dog ønske, at han selv havde haft en bog som denne at holde sig til i sin mørkeste stund. Hvis vi ingen trøst kan finde i verden omkring os, og Gud synes at vende det døve øre til vores skrig om hjælp, så kan

denne bog i hvert fald, om ikke andet, hjælpe os til at konfrontere sorgen og ”måske i lidt mindre grad end før nære en total vrangforestilling” om det hele.

Som yderligere læsning kan jeg anbefale *Jack: C. S. Lewis and His Times* af George Sayer (Harper & Row, 1988; Crossway Books),¹ den i mine øjne bedste biografi om C. S. Lewis, og Lyle Dorsetts biografi om min mor: *And God Came In* (Macmillan, 1983). Hvis man ønsker indblik i vores familieliv, vil jeg, lidt ubeskedent måske, anbefale min egen bog: *Lenten Lands* (Macmillan, 1988; Harper-SanFrancisco, 1994).

Douglas H. Gresham

¹ "Jack: C. S. Lewis' liv" af George Sayer. (Scandinavia, 1995)

ET

Ingen har nogensinde forberedt mig på, at sorg i så høj grad føles som frygt. Jeg er ikke bange, men jeg mærker frygtens symptomer. Det er de samme sommerfugle i maven, den samme rastløshed, den samme gaben. Jeg må hele tiden synke en klump.

Andre gange føler jeg mig lidt beruset eller tummelumsk, som om jeg havde slået hovedet. Det er, som om der er hængt et usynligt gardin op mellem mig og verden. Det, folk siger, har svært ved at trænge igennem til mig. Eller måske ønsker jeg ikke, at det skal trænge igennem. Det forekommer mig så uinteressant. Alligevel vil jeg gerne have mennesker omkring mig. Jeg frygter de øjeblikke, hvor jeg er alene i huset. Hvis bare de andre kunne tale til hinanden i stedet for til mig.

Der er øjeblikke, hvor noget inden i mig, helt uventet, forsøger at overbevise mig om, at jeg, når det kommer til stykket, ikke tager det så tungt; at det ikke tynger mig voldsomt meget. Kærligheden fylder jo ikke alt i et menneskes liv. Jeg var jo meget godt tilfreds med livet, før jeg mødte H. Jeg er jo et menneske med det, man

kalder 'ressourcer'. Mennesker overvinder jo den slags. Jeg kommer nok godt ud på den anden side. Man skammer sig lidt over at lytte til denne indre stemme, men umiddelbart virker den jo så fornuftig. Lige indtil man rammes af den skarpe, brændende smerte fra et minde: så fordamper denne 'fornuft' øjeblikkeligt som en myre, der forvilder sig ind i en glødende ovn.

Da vælder følelserne op i én, og blikket sløres af tårer. Rørstrømske tårer. Så foretrækker jeg næsten lidelsens øjeblikke. Lidelsen er i det mindste ren og ærlig. Men denne svælgen i selvmedlidenhed, denne modbydelige, klæbrigt-søde tilfredsstillelse ved at give sig sin selvynk i vold – det vækker min afsky. Jeg ved også, at når jeg hengiver mig til denne patos, yder jeg ikke H. retfærdighed. Når jeg giver mig disse følelser i vold, kommer jeg på ganske kort tid til at reducere den virkelige kvinde til et glansbillede, som jeg kun kan hulke over. Gudskelov er mindet om hende stadig for stærkt (men vil det forblive stærkt nok?) til, at jeg kan slippe af sted med det.

For sådan var H. slet ikke. Hendes sind var let og hurtigt og kraftfuldt som en leopard. Hverken lidenskab, ømhed eller smerte kunne kue det. Det fik øjeblikkeligt færtten af enhver hulhed eller sentimentalitet, hvorpå det sprang op og slog dig til jorden, før du vidste, hvad der foregik. Hvor mange gange har hun ikke fået en af mine

bobler til at briste! Jeg lærte hurtigt, at jeg ikke skulle tale forlorent til hende, med mindre jeg gjorde det for selve fornøjelsen – og der mærker jeg endnu et glødende stik – ved at blive afsløret og grinet ad. Jeg var aldrig mindre tåbelig end som H.'s elsker.

Der er heller aldrig nogen, der har forberedt mig på sorgens dovenskab. Alle andre steder end på mit arbejde – hvor maskineriet synes at kværne videre så nogenlunde, som det plejer – føler jeg mig led ved den mindste anstrengelse. Jeg magter ikke at skrive, end ikke at læse et brev. Jeg orker ikke engang at barbære mig. Kan det ikke være lige meget nu, om min kind er glat eller ru? Man siger, at en ulykkelig mand længes efter distraktioner – noget, som kan løfte ham ud af ham selv. Men det kan da kun være, som en dødtræt mand ønsker sig et ekstra tæppe en kold aften, men hellere vil ligge og ryste af kulde end ulejlige sig med at hente tæppet. Det er ikke svært at forstå, at de ensomme hurtigt bliver lidt sjuskede med den personlige pleje og ender med at være decideret snavsede og frastødende.

Og hvor er så Gud i alt dette? Ja, det er et af de mere foruroligende symptomer. Når du er lykkelig, så lykkelig, at du ikke føler noget stort behov for Gud; så tilfreds, at du er tilbøjelig til at betragte hans krav på dig som en forstyrrelse, og du så vender dig til ham i taknemmelig-